

MUSTAMLAKACHILIKNING SHIMOLIY AMERIKADAGI TUB AHOLIGA TA'SIRI.

Sobirova O'g'iljon To'raxon qizi

Xorazm viloyati Hazorasp tumanidanman

Hozirda Urganch davlat universiteti

"Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari" fakulteti

Geografiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi.

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy maqolada Buyuk geografik kashfiyotlardan so'ng vujudga kelgan mustamlakachilik siyosati hamda uning Shimoliy Amerika tub-joy aholisiga ta'siri haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Insoniyat, Buyuk geografik kashfiyotlar, yer, mustamlaka, hindu, Amerika, kashfiyot.*

Insoniyat tarixining turli bosqichlarida geografik makon va resurslar uchun bo'lgan kurash, izlanish, sarguzashtparastlik, ilm-fan taraqqiyoti hamda iqtisodiy manfaatlar o'zaro uyg'unlashgan holda jahon sivilizatsiyasining yo'nalishlarini belgilab kelgan. Ayniqsa, XV-XVII asrlar oralig'ida ro'y bergan Buyuk geografik kashfiyotlar jarayoni nafaqat insoniyat tafakkurining, balki global siyosiy va iqtisodiy tuzumlarning tubdan o'zgarishiga olib kelgan tarixiy voqelikdir. Bu davrda Yevropa davlatlari tomonidan yangi qit'alar, orollar, dengiz yo'llari va savdo markazlarining kashf etilishi nafaqat ilmiy yutuq, balki kuchli geosiyosiy raqobatni yuzaga keltirgan amaliy harakatlar sifatida tarixda muhim o'rin tutadi.

Buyuk geografik kashfiyotlarning eng muhim tarixiy natijalaridan biri bu dunyo mustamlakachilik tizimining shakllanishidir. Yangi ochilgan hududlar ustidan nazorat o'rnatish, tabiiy boyliklarni ekspluatatsiya qilish va mahalliy xalqlarning madaniyati, tillari va hayot tarzini bostirish Yevropa davlatlari tomonidan amalga oshirilgan bosqinchilik siyosatining asosiy yo'nalishlariga aylandi. Bu jarayon mustamlakachilik siyosatining turli shakllarini (to'g'ridan-to'g'ri siyosiy bosqinchilikdan tortib, iqtisodiy qaramlik, missionerlik faoliyati va madaniy assimilyatsiyagacha) o'z ichiga oldi. Mustamlakachilik tizimining shakllanishi bilan birga, dunyo mamlakatlari o'rtasida o'zaro integratsiyalashuv kuchaydi, xalqaro savdo kengaydi, ammo bu bilan birga yangi ijtimoiy-siyosiy muammolar, iqtisodiy notenglik va irqiy kamsitish kabi muammolar ham yuzaga keldi. Ayniqsa, Lotin Amerikasi, Afrika va Osiyo xalqlari uchun bu jarayon ko'p hollarda mustaqillikdan, erkinlikdan, madaniy boyliklardan va o'z taraqqiyot yo'lidan mahrum bo'lish bilan yakunlandi. Shu sababli Buyuk geografik kashfiyotlar va ularning oqibati bo'lgan mustamlakachilik tizimi masalasi zamonaviy tarixiy tadqiqotlarda bahsli va murakkab mavzulardan biri sifatida o'rganilmoqda.

Buyuk geografik kashfiyotlar va ularning natijasida shakllangan mustamlakachilik tizimi bu insoniyat tarixidagi global o'zgarishlarga sabab bo'lgan jarayonlar bo'lib, ularning oqibatlari bugungi davrda ham o'z ta'sirini yo'qotmagan. Mazkur mavzuning

dolzarbligi, eng avvalo, tarixiy jarayonlarning chuqur tahlili orqali zamonaviy dunyodagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy holatlarning ildizlarini anglash zaruratida namoyon bo'ladi.

Ko'pgina mustamlakachilar boyliklarni zabt etishga muvaffaq bo'lishdi va natijada Shimoliy Amerikadagi qabila xalqlarni o'zlariga qaram bo'lgan davlatlarga aylandilar.

Mahalliy amerikaliklar hayotni saqlab qolish uchun kurash boshlandi. Yevropaliklarning Amerika hindu bolalarini assimilyatsiya qilish uchun nishonga olish strategiyasi zo'ravonlik bilan boshlangan. Yevropaliklar mahalliy xalq bilan ko'plab shartnomalar tuzdilar, ammo keyinchalik ularning barchasi mahalliy xalq uchun noqulay ekanligi aniqlandi. Yevropalik amerikaliklar soni ortib borar ekan, ularning yer va boylikka bo'lgan intilishlari Shimoliy Amerika tekisliklariga tarqaldi va ulardan sayohat qilishning yangi yo'llarini topishni talab qildi, bu esa tekisliklar hindulari bilan tuzilgan shartnomalarni buzishga olib keldi.

Shimoliy Amerikaning Yevropa mustamlakasi tubjoy amerikaliklarning mavjudligi uchun zararli ekanligini isbotladi. Mustamlakachilar mahalliy aholini bosib olib xonakilashtirishdi va natijada qabila xalqlarini deyarli butunlay qirib tashladilar. Mahalliy aholi bu vaqt ichida davolab bo'lmaydigan kasalliklarga ataylab yuqtirgan. Hindlarning qullikka bo'lgan qarashlari ular hech qachon tasavvur qila olmaydigan narsaga aylandi. Yevropalik amerikaliklar tubjoy amerikaliklar bilan ko'plab shartnomalar tuzishdi, ammo barcha shartnomalar qabilalar uchun noqulay deb topildi va keyinchalik buzildi. Mustamlakachilarning kengayish zarurati natijasida mahalliy xalq rezervatsiyalarga majbur bo'ldi, shuning uchun ularning turmush tarzini saqlab qolish uchun kurash boshlandi. Hammasi tugagunga qadar hindlarning majburan ko'chirilishiga hissa qo'shgan kamida bitta muhim voqea bo'lgan. Shimoliy Amerikaning Yevropa mustamlakasi tubjoy amerikaliklarga ochlik, yer va madaniyatni yo'qotish, kasallik va qullik kabi bir qator ta'sir ko'rsatdi.

Birinchi mustamlakachi Amerikani mustamlaka qila boshlaganida, ular o'zlari bilan ko'plab kasalliklarni olib kelishdi. Bu kasalliklar cho'chqa, sigir, qo'y, echki va otlar kabi uy hayvonlari bilan yaqin yashash joylaridan kelib chiqqan. Mustamlakachi tub aholi bilan birinchi aloqada bo'lganida, ular bilmagan holda chechak, tif, gripp, difteriya va qizamiq epidemiyalarini tarqatib, 10-20 millionni o'ldirdi, bu ularning aholisining 90 foizini tashkil etdi. Biroq, ba'zida bu kasalliklar ma'lum hududlarni osongina egallash uchun mahalliy aholiga ataylab tarqaldi. Misol uchun, Frantsiya urushi paytida ingliz qo'mondoni va boshlig'i Jefferi Amherst tubjoy amerikaliklarni yo'q qilish uchun chechakdan foydalanishni taklif qildi. Bu davrda tinchlik belgisi sifatida mahalliy aholiga ko'rpa-to'shaklar ataylab berildi; ammo ular chechak bilan bulg'angan. Ushbu yangi kasalliklar paydo bo'lganda, mahalliy qabilalarning shamanlari yoki shifokorlari hayratda qolishdi va kasalliklarni davolay olmadilar. Mahalliy aholining shamani o'z xalqini bu kasalliklardan davolay olmaganligi sababli, mahalliy aholi ularning shifobaxsh kuchlariga ishonmay boshladi. Biroq, kasallikka duchor bo'lmagan ko'plab mahalliy aholi qullik uchun qo'lga olingan.

Ko'p odamlar tubjoy amerikaliklarning qulligi yevropaliklarning Yangi dunyoni mustamlaka qilishlari natijasi deb hisoblashadi, ammo unday emas edi. Mahalliy xalqlar ko'chmanchilar kelishidan ancha oldin bir-birlarini qul qilishgan. Biroq mahalliy xalq quldorlikni keng miqyosda ekspluatatsiya qilmagan. Buning o'rniga ular qo'lga olingan qullardan o'z qabilasining halok bo'lgan jangchilarini to'ldirish yoki kasallikdan vafot etgan odamlarni almashtirish uchun foydalangan. Yevropaliklar Amerikada yashash uchun kelganlarida, tubjoy amerikaliklar qul savdosi sezilarli darajada o'zgardi. Yevropaliklar va mahalliy qabilalar boshqa qabilalarni qul qilib, ko'chmanchilarga sotishardi. Mahalliy amerikalik qullar oltin qazib olish, tamaki etishtirish va boshqa ko'p narsalar uchun ishlatilgan. Yillar davomida aborijenlar o'z xalqidan ko'ra ko'proq yo'qotishlarni boshdan kechira boshladilar.

Mahalliy xalq o'z madaniyatining bir qismini yo'qota boshladi. Rim katoliklarining bir guruhi birinchi kelganida, ular o'z dinlarini Amerika hindulariga majburlashdi. Mahalliy aholini "Amerikalashtirish" usuli sifatida ular ularni bron qilinmagan internat maktablariga majburlashdi (Pratt, 2012). Ushbu maktablarning ko'plarida hindular sochlarini kesishga, an'anaviy Evropa kiyimlarini kiyishga va ko'chmanchilar bilan bir xil tilda gapirishga majbur bo'ldilar. Shuningdek, agar ular o'z ona tillarida gapirganda qo'lga olinsa, ular qattiq jazolangan (Marr, 2012). Mustamlakachilar kelganlarida, ular o'zlari bilan otlar, qurollar, spirtli ichimliklar va turli xil asboblarni olib kelishdi. Biroq, otlar va qurollar hindlarning ov qilish qobiliyatini oshirdi va bizon ovini biroz xavfli qildi. Spirtli ichimliklar paydo bo'lganda, ko'plab tubjoy amerikaliklar alkogolizmga murojaat qilishdi. Aksincha, yevropaliklarning hindlar bilan savdo qilishda qo'llagan turli qurollari mahalliy aholiga ovqat pishirish va yerni dehqonchilik qilishni osonlashtirgan. Shunga qaramay, mahalliy aholi hali ham boshqa yo'qotishlarga, o'z erlaridan mahrum bo'lishgan.

Hindlar urush, ko'chish, assimilyatsiya, buzilgan shartnomalar, soliq, Kongressning qisqarishi, ijro farmoyishlari, majburiy ko'chirish, mahalliy bo'lmaganlar tomonidan noqonuniy joylashtirish va noqonuniy sotish natijasida o'z erlarining katta qismini yo'qotdilar (Sanders, 2008). Mustamlakachi birinchi kelganida, ular erni tubjoy amerikaliklar bilan baham ko'rishga harakat qilishdi, ammo bu ularning erga bo'lgan talabini qondira olmadi, shuning uchun ular uni sotib olishga harakat qilishdi. Bu vaqt ichida mahalliy aholi erni egalik qilish mumkin bo'lgan narsa sifatida ko'rmagan ("Shimoliy Amerika tub aholisi -"). Oxir-oqibat, ko'chmanchilar aborijenlar bilan shartnomalar tuzishga o'tdilar, ammo ko'chmanchilar har bir shartnomani buzishdi. Ko'p shartnomalar buzilganidan keyin hindlar mustamlakachilar bilan urush boshladilar. Mahalliy aholi urushlarda mag'lubiyatga uchragach, ular o'z erlaridan majburan quvib chiqarildi, natijada majburiy ko'chirildi. Biroq, bu ko'chirishlar ularni o'z erlaridan majburlagan yagona narsa emas edi.

Yillar davomida yevropaliklarning kelishi tubjoy amerikaliklar uchun ular duch kelgan hamma narsadan ko'ra ko'proq zarar keltirdi. Yevropaliklar bir nechta yangi kasalliklarni keltirib, mahalliy aholining ko'p qismini qirib tashladilar. Rim katoliklari

kelganida, ular ko'plab mahalliy aholini o'z uylaridan chiqarib yuborishga majbur qilishdi va ularni "amerikalashtirishga" harakat qilishdi. Yevropaliklar o'zlarining asboblarini tub-joy amerikaliklarga taqdim etganlarida, bu ularning madaniyatining ko'p qismini olib tashlashga yordam berdi. Temir yo'lning kelishi bilan ko'plab mahalliy qabilalar katta oziq-ovqat, kiyim-kechak va uy-joy ta'minotidan mahrum bo'lishdi. Yevropalik amerikaliklar kelganidan beri tub-joy amerikalik qabilalar hech qachon avvalgi holiga qaytmagan. Shimoliy Amerikaning Yevropa mustamlakasi tubjoy amerikalik qabilalarga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xudoyorov.L-"Buyuk geografik kashfiyotlar" " Экономика и социум" 2013-yil
2. Rahmatov.M-"Mustamlakachilik tizimining shakllanishi" "Ilm-fan va innovatsiya ilmiy amaliy konferensiyasi"
3. Yangi dunyo ensiklopediyasi. (2008). Amerikaning Yevropa mustamlakasi.http://www.newworldencyclopedia.org/entry/European_Colonization_of_the_Americas
4. Косенко С.И. Политика и система франкофонии в эпоху глобализации (европейские аспекты). // Вестник МГИМО–Университета. 2011. № 2.
5. Sanders, A. (2008). Creating Justice Through Restoring Tribal Nations. «International Journal of Diversity in Organisations, Communities & Nations, 8»(3), 205-213. Retrieved from